

Monäset

Restaurering av parstuga 2011

Gåije 3:17, Hallens socken, Åre kommun

Veronica Trygg

RAPPORT – JAMTLI 2012:20
ISSN 1654-2045

Utgivning och distribution:

Jamtli

Box 709

831 28 Östersund

Tel 063-15 01 00

Fax 063- 10 61 68

© Jamtli 2012

Allt kartmaterial från GSD-Fastighetskartan © Lantmäteriverket Ärende nr MS2006/02204

Omslagsbild: IMG_6867, IMG_6876, IMG_6893

Foto: Jamtli

Redigering och layout framsida: Lena Ljungkvist (www.lenagrafiskform.se)

ISSN 1654-2045

Innehållsförteckning

INNEHÅLLSFÖRTECKNING	2
INLEDNING	3
FASTIGHETSUPPGIFTER M.M.....	FEL! BOKMÄRKET ÄR INTE DEFINIERAT.
KARTA.....	5
BAKGRUND	6
HISTORIK	6
TIDIGARE RESTAURERING	6
ANTIKVARISKT RESONEMANG	7
BYGGNADSBESKRIVNING	8
BENÄMNING AV BYGGNADSDELAR	8
UPPGIFTER OM KONSTRUKTION	9
BESKRIVNING AV UTFÖRDA ÅTGÄRDER	10
BILDER	12
RITNINGAR	17

Inledning

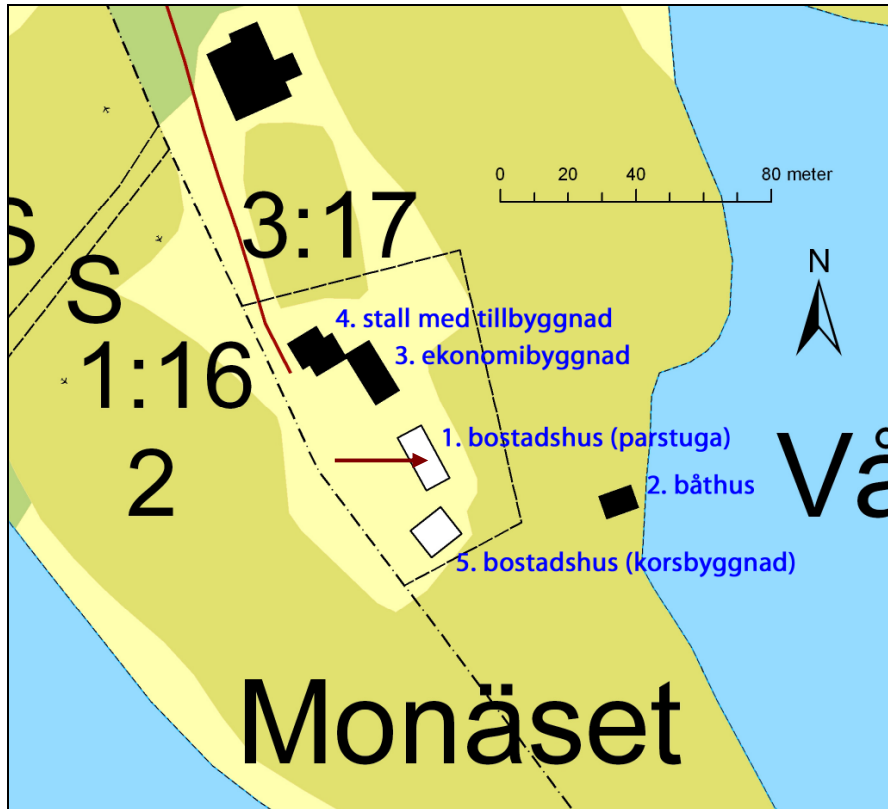
Länsstyrelsen i Jämtlands län beviljade 2011-05-24 bidrag till upprustning av det äldre boningshuset på fastigheten Gåije 3:17 (1st dnr 434-7000-10). Arbetet utfördes under hösten 2011 och omfattade främst det påbörjade restaureringsarbetet med bottenbjälklaget i salen samt återmontering av golvbrädorna. 2011-10-17 beviljade länsstyrelsen ett tilläggsbeslut för bidrag till att slutföra restaureringsarbetet av golvbjälklaget i salen. Entreprenör har varit Joni Lidberg, Trätradition samt Thomas Mörck. Jamtli har genom Sara Bäckman svarat för antikvarisk medverkan. Arbetena slutbesiktigades 2011-11-29. Närvarande var Karin och Krister Hintze som representanter för fastighetsägaren, Joni Lindberg och Thomas Mörck från Trätradition samt Olof Edin och undertecknad från Jamtli.

Östersund den 12/4 2012

Veronica Trygg
antikvarie

Karta

Ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket. Ärende nr MS2006/02204

Bakgrund

Historik

Gården Monäset (Mon) ligger i byn Gåije, ca 24km nordöst om Hallens kyrka och ca 7 mils resväg från Östersund. Gården ligger ensamt belägen på ett näs, med vidsträckt utsikt över Storsjön och det omgivande landskapet. Gården är avstyckad från fastigheten Mon 1:5. Det har tidigare tillhört härbren och andra ekonomibyggnader till gården som inte ingår i avstyckningen.

Monäset består idag av ett flertal byggnader. Det finns två bostadshus– en parstuga i två våningar och en korsbyggnad i två våningar– båda uppförda av timmer. Parstugan är troligen byggd under tidigt 1800-tal med ett något senare tillkommet framskjutande mittparti. Den är klädd med stående lockpanel i olika bredd, under fönstren skarvad med en liggande panel på fönstervändningen. Till byggnaden hör två stycken jordkällare, en under rum B där ingången från den nordöstra fasaden (C-vägg) satts igen utifrån och en under rum D med ingång från den sydöstra fasaden (D-vägg). Byggnadens entréparti med pilastrar, kapitäl och droppar är typiskt för den jämtländska empiren och tillhör troligtvis den ursprungliga byggnaden. Dörren är en pardörr med överljusfönster. Ursprungligen täcktes parstugan med ett spåntak men förseddes med tvåkupigt lertegel under 1950-talet. Gårdens andra bostadshus – en rödfärgad korsbyggnad med farstukvist– är uppförd under 1800-talets senare hälft. Även här finns en källare under huset. Till gården hör utöver bostadshusen ett båthus, en ekonomibyggnad (drängkammare/matbod/lider/vedbod) sammanbyggd i vinkel med dass och stall med tillbyggnad (vagnsbod)– alla timrade – samt ett sexkantigt pumphus från sekelskiftet 1900 uppfört med regelstomme under ett pappklätt tälttak. Dasset i vinkeln mellan vedbod och stall är byggt i en enkel stolpverkskonstruktion med stående lockpanel.

Tidigare restaurering

En upprustning genomfördes av Monäset 1983 som omfattade parbyggnaden och båthuset. De arbeten som utfördes på parstugan ansågs vara nödvändiga för byggnadens bevarande. Dessa åtgärder omfattade grund, källare, syllstockar och fönster samt översyn och ilagning av panel, takfot, yttertak och skorstenar. Båthuset förseddes med ett nytt spåntak. Arbetet genomfördes med statliga upprustningsmedel i samband med att anläggningen förklarades som byggnadsminne.

Antikvariskt resonemang

Avsikten med en kulturhistorisk byggnadsrestaurering är att enbart åtgärda tekniskt skadade delar. Det måste göras stor åtskillnad mellan förslitningsskador och tekniska skador. Förslitning är förändringar som berättar om byggnadens ålder och om hur byggnaden/byggnadsdelen har använts. Denna typ av förslitningsskador ingår därmed i det kulturhistoriska värdet och bidrar till upplevelsen och förståelsen av gångna tiders vardagsliv. En teknisk skada är en skada som nu eller i en omedelbar framtid äventyrar byggnadens fortlevnad.

Mycket av parstugan stomme och bjälklag hade tekniska skador och var i dåligt skick. Under 2010 konstaterades att skadorna på golvbjälklaget och åsarna under var så allvarliga att en demontering av samtliga golvbrädor i rum D/salen var motiverad. En återanvändning av de äldre golvbrädorna – som konstaterades vara rötskadade och därigenom förlorat sin ursprungliga bärighetsförmåga – skulle innebära att åsarna måste placeras med ett kortare avstånd mellan sig för att kompensera den bristande bärigheten. Då golvbrädorna även utsatts för rötskador i ändarna skulle de behöva kapas och golvet kompletteras med en bredare fris längs väggarna. Den tidigare frisen var två brädor bred. Vid en återanvändning av det gamla golvet skulle frisen behöva bli fyra brädor bred.

I diskussionen kring alternativen återanvändning av det äldre golvet eller en nytillverkning lades fokus på att föra en dialog kring vad som i det här fallet ansågs mest angeläget att bevara, den befintliga bjälklagskonstruktionen eller det äldre trägolvet. Beslut fattades att tillverka ett nytt golv i gran, till förmån för befintlig konstruktion där tidigare infästningar för bärlinor och bjälkar bevaras. Det äldre trägolvet har sparats och förvaras i stallbyggnaden.

Det nya golvet i salen är inte tänkt att bli en kopia av det äldre. Vid frågan kring huruvida det nya golvet ska få en handhyvlad eller maskinhyvlad spont, ansågs det utifrån ett antikvariskt perspektiv vara mer lämpligt att följa traditionen med en handhyvlad spont likt golvet som lades runt murstocken i köket föregående år. Däremot innebar en maskinhyvlad spont en kostnadsminskning som istället skulle kunna garantera ett färdigställande av salsgolvet under 2011. Golvet beställdes maskinhyvlat och fick en handhyvlad yta på plats. Vid beställningen uppgavs att fast fjäder önskades men levererades med lös fjäder. Eftersom byggnadsskicket med lös fjäder anses vara äldre än med fast fjäder samt att det fanns i hus från 1800-talets början, kan det nuvarande golvet anses som kulturhistoriskt riktigt.

Parstugan står idag omålad. På panelen finns spår av både ljusblå samt ljusgrön kulör. Ägaren har dock varit tydlig med att det inte är av intresse att måla fasaden med tanke på dess solbrända och vackra yta. Tekniskt är det heller inte nödvändigt att måla fasaden. Lämpligt kan dock vara att olja virket och kittet runt fönsterbågarna med jämna mellanrum för att öka dess livslängd.

Byggnadsbeskrivning

Benämning av byggnadsdelar

Rummen numreras med början från farstu, som är rum A. Därefter märks rummen medsols med B, C och D o.s.v. Numreringen fortsätter i övervåningen, med början från farstuns övervåning. Väggen A som är vägg med huvudingång. Därefter märks väggarna medsols med B, C och D. Mellanväggar märks E o.s.v. Syllstockarna får nummer 1 och på övriga stockar fortsätter numreringen uppåt. Tredje stocken nedifrån på ingångsväggen får alltså beteckningen A3.

Bjälklag numreras med början från bjälke närmast B-vägg vid bjälklag lagt i AC-riktning, vid bjälklag lagda i BD-riktning numreras bjälkar med utgångspunkt i bjälke närmast A-vägg.

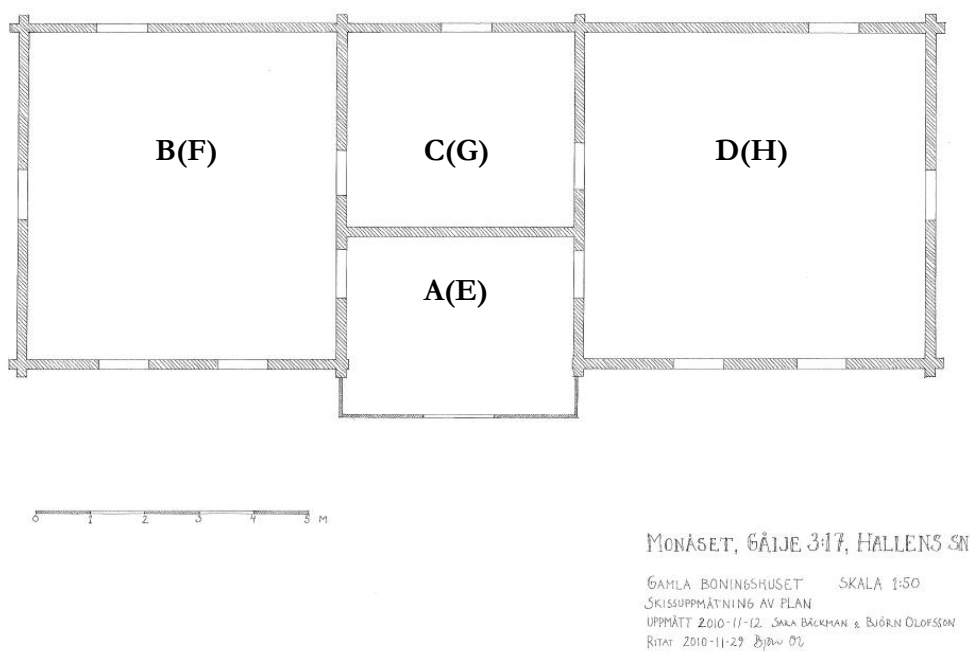

Bild 1. Plan över G:a boningshuset med rumsbenämning. (rumsindelning för övervåningen inom parentes).

Uppgifter om konstruktion

Grund: Sluten grund av naturstenar. Två stycken jordkällare under byggnaden. En under Rum D med ingång vid fasadens D-vägg. En källare under rum B med ingång vid C-vägg och igensatt utifrån.

Träslag: Stomme av furu och gran blandat.

Timmer, knut/dim./behandling: Bilat timmer, cirka 5 ” (12-14 cm), stighöjd $109/6 = 18,1$ cm, dubbelhaksknut. Byggnaden är skarvad mitt på långvägg, vid fönster. Utbyggnaden är byggd med regelstomme och stående timmer i hörn.

Antal stockar i långvägg och gavelvägg: 27 respektive 32.

Lägsta syllen i: Långvägg.

Röstmoder nr: 27.

Yttermått: A-vägg 16,60 m, B-vägg 6,10 m, C-vägg 16,60 m, D-vägg 6,10 m.

Bottenbjälklag: Fem åsar i AC-riktning i rum D. Sju bärlinor i BD-riktning i samma rum med längd ca 6,30 m. Konstruktionen har inte varit möjlig att undersöka i övriga rum.

Mellanbjälklag: Två åsar i BD-riktning i rum B/kök. Konstruktionen har inte varit möjlig att undersöka i övriga rum.

Vindsbjälklag: Tre åsar i AC-riktning i rum F, fyra åsar i AC-riktning i rum G, tre åsar i AC-riktning i rum E och G

Takkonstruktion: Sadeltak. En mittås och två åsar per takfall i alla utrymmen. Åsarna är skarvade på mitten. Gavelrösten och ett mellanröste av timmer. Tre takstolar bär upp de skarvade åsarna. Fyrskäringar bär upp taksprången, är intimerade i gavelröstena och vilar på vindsbjälklaget. Rafter i takfallet, rotning tvärs takfallets riktning. Taktäckning med pannplåt, underliggande täckning med spån.

Beskrivning av utförda åtgärder

Rum A/farstu

I farstun har en rötskadad ås under golvet åtgärdats och ersatts med nytt virke. Genom att gå in via förrådsutrymmet under trappan behövde inte hela golvet i farstun brytas upp.

Rum B/kök

Under 2010 demonterades golvet vid A-väggen för att bedöma skador på bjälklag och golv. Det visade sig att skadorna var omfattande och kommer att kräva vidare åtgärder. Golvkonstruktionen är en kombination av av slutna grund/mullbänk och trossbotten. Det äldsta golvet är ett plankgolv som ligger på bjälklaget med åsar i riktning A-C. Ovan detta ligger ett spontat trägolv vilket fungerat som ett skurgolv. Detta är lagt på en regling av 2x2". I mellanrummen mellan dessa reglar ligger sågspån som isolering. Översta golvlagret består av masonitplattor. Under golvbjälklaget finns även spår från den jordkällare som tidigare funnits under köket. Denna finns högst troligt utritad på den karta som upprättades i samband med laga skifte 1875-1880, där en utbyggnad på C-väggen syns (*Se Historiska kartor på lantmäteriets hemsida, Lantmäteriarbivet i Jämtlands län akt 23-HAA-87*). Det uppbrottna golvet vid A-väggen har fått stå öppet under 2011 i väntan på vidare åtgärder. Under slutbesiktningen diskuterades konsekvenserna av skadorna på bjälklaget. Det finns bland annat tecken på att inredningen i köket har sjunkit i förhållande till tak och väggar. Detta kan dels bero på att byggnadens stomme höjdes i samband med restaureringen 1983– dock höjdes inte bjälklaget i samma utsträckning– men kan även ha förvärrats på grund av bjälklagets rötskador.

Under 2011 har det inte funnits utrymme för några åtgärder på parstugans fönster, som utgörs av enluftsfönster med tre rutor per båge. Fem stycken åtgärdade fönsterbågar från tidigare års restaureringar står i köket och har ej satts tillbaka. Ytterligare fem bågar återstår att repareras.

Rum D/sal

Under 2010 konstaterades det att bottenbjälklaget hade så pass kraftiga rötskador att både bärlinor och åsar avlägsnades tillsammans med den fyllning av jord och sand som låg mellan åsarna. Bjälklaget har under 2011 rekonstruerats med nytt timmer hämtat från Dalarna. Det har tidigare förts en dialog kring vad som orsakat de omfattande rötskadorna i bottenbjälklaget. Att åsarna ligger direkt på mark ovan jordkällaren är en uppenbar orsak. De schaktningar som utförts under föregående år har ämnat till att styra undan ytvattnet och på så sätt minska fukten under byggnaden. I en antikvarisk kontrollrapport från åtgärder utförda år 1983 omnämns att det till källaren under salen ska finnas både en luftning och ett potatisnedkast. Det är angeläget att ventilationen via dessa öppningar fungerar och hålls öppna samtidigt.

Det nya salsgolvet är tillverkat i gran och levererat från Veckebo såg & hyvleri. Det är kilsågat med en variation i bredderna mellan 17-22cm och en tjocklek på 2" (cirka 45mm). Salens storlek är cirka 30-40 kvm. De brädor som utgör frisen i rummets gavlar är upp till 30cm breda. Det sågade virket har fått en handhyvlad yta på plats. Golvet beställdes med en fast fjäder men levererades med en lös fjäder. När golvet lages skruvades det fast men ska ersättas med handsmidd spik. Anledningen till att man har valt att skruva ihop golvet är för att kunna slå ihop det om det torkar isär.

Efter det att bröstpanelen demonterats i salen och de fyra första varven i timmerstommen blottlagts fastställdes att det främst rörde sig om skador på ytveden. Arbetet med renhuggning, ilagning samt byte/skarvning av skadade stockar som påbörjades under 2010 har fortgått under året. Renhuggningen berör främst stommens insida. Ytveden var bättre bevarad på ytterväggen där den skyddats av en liggande panel. Syllvarvet var så pass skadat att det krävdes ett utbyte av hela stockar. C1 skarvades fram till murstocken. Övriga stockar som ilagats är A2-A4, D2 (D3 åtgärdades under 2010) samt F2. Stockarna har drevats med husmossa.

Jordkällaren under salen är murad i natursten. Vid arbetena med bottenbjälklaget rasade en liten del av valvet ned. Den glugg som bildades har fyllts igen med natursten och kalkbruk.

Övrigt

Vid slutbesiktningen fördes diskussioner om framtida åtgärder inför nästa etapp. Dessa finns i sin helhet i Jamtlis arkivs minnesanteckning 2011-11-29. De fortsatta arbetena bör vara åtgärder som är nödvändiga för underhållet med fokus på byggnadsminnets bevarande. Främst bör ett slutförande av de påbörjade arbetena i parstugan prioriteras. I det yngre boningshuset på gården har kraftiga rötskador upptäckts på A-väggens syllstock samt andra stock (A1 samt A2). Dessa omnämns i åtgärdsförslaget för byggnadsminnet från år 2010 och bör tillsammans med övriga rötskador på stommen undersökas närmare för att säkerställa att det inte utgör en risk som kan påverka stommens hållfasthet.

Bilder

Bild 2. Rum D/sal efter bortplockning av golvbjälklag. Bild från 2010. IMG_3172

Bild 3. Rum D/sal delar av bröstpanelen har monterats ned. IMG_061

Bild 4. Utbytta/skarvade stockar i rum D/salen. D-vägg till vänster och A-vägg till höger. IMG_6871

Bild 5. Rum D/sal. Vid slutbesiktningen hade frisen ännu ej levererats. Bilden illustrerar hur frisbrädorna kommer att ligga i förhållande till golvet. IMG_6874

Bild 6. Golvbrädorna levererades maskinhyvlade men fick en handhyvlad yta på plats. IMG_6893

Bild 7. Rum D/sal. Golvbrädorna vilar på åsarna och har tillfälligt skruvats fast men ska ersättas med spik då golvet torkat ihop. IMG_6852

Bild 8. Rum D/sal. Golvet beställdes med fast fjäder men levererades med lös fjäder. Eftersom byggnadsskicket med lös fjäder anses vara äldre än med fast fjäder kan det nuvarande golvet anses som kulturhistoriskt riktigt. IMG_6956

Bild 9. Rum B/kök. Golvet utmed A-väggen bröts upp under 2010 för att undersöka golvbjälklagets kondition. Detta har lämnats öppet för vidare åtgärder. IMG_6921

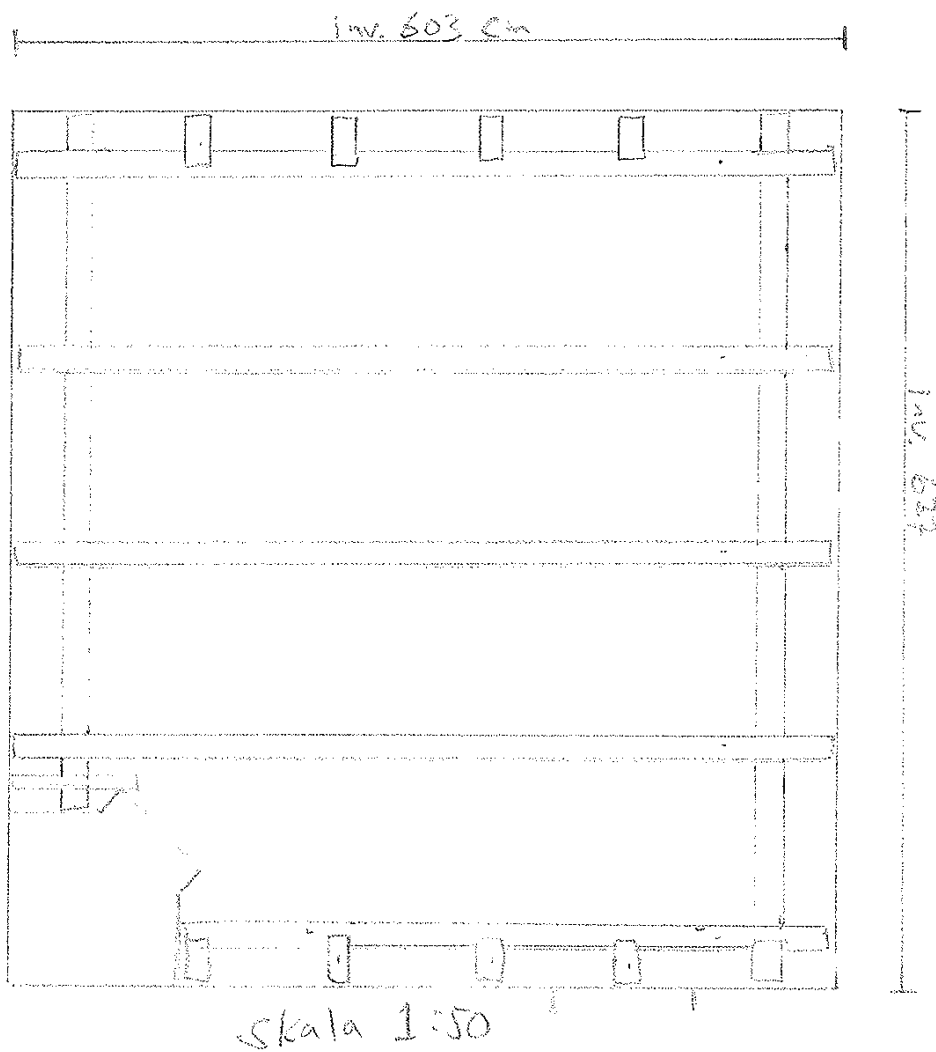
Bild 10. Rum B/kök. Inredningen i köket har sjunkit i förhållande till väggarna. IMG_065

Bild 11. Jordkällare under rum D/sal. Den glugg som bildades när delar i valvet rasade vid arbete med bjälklaget har fyllts med sten och kalkbruk.

Ritningar

Bjälklag 'Salen' Monäset

Upprättad 2010

RAPPORTSERIE – JAMTLI, 2012

ISSN 1654-2045

- 2012:1 Lillhärjäbygget – Dokumentation och uppmätning av vinterfjället 2011
Sara Bäckman, Olof Edin
- 2012:2 Ankarede – Levande kyrkstad. Kunskapsunderlag 2011
Clara Nyström
- 2012:3 Skärvångens begravningsplats – Anläggning av askgravlund 2010
Clara Nyström
- 2012:4 Kulturhistorisk förstudie avseende planerad vindkraftpark vid Nyhem i Bräcke kommun 2012
Anders Hansson
- 2012:5 Sjoutnäsets kapell – Restaurering av tak och fasader 2009–2010
Julia Cronqvist
- 2012:6 Mattmars kyrka – Restaurering av fasader och fönster 2011
Sara Bäckman, Clara Nyström
- 2012:7 Tåsjo kyrka – Installation av klockspel 2002
Christina Persson
- 2012:8 Trångåsen – Restaurering av ladugård och födorådstuga 2008–2010
Julia Cronqvist
- 2012:9 Enafors turisthotell – Antikvarisk rapport vid restaurering av östra fasaden 2011
Veronica Trygg
- 2012:10 Norderö kyrka – restaurering av tak 2002–2003
Christina Persson
- 2012:11 Norderö kyrka – restaurering av klockstapel 2008
Christina Persson
- 2012:12 Ragunda gamla kyrka – Antikvarisk medverkan vid exteriör restaurering 2011
Olof Edin
- 2012:13 Arbetarbostäderna på Tossön – Restaurering av tak 2011
Olof Edin, Clara Nyström
- 2012:14 Tåsjo kyrka – Konvertering av värmesystem, borttagande av kyrkbänkar, fasadrestaurering och nytillverkning av kors, 2009
Julia Cronqvist
- 2012:15 Ragunda kyrka – Restaurering av gjutjärnsstaket 2009–2010
Clara Nyström
- 2012:16 Dubbelhärbret i Östbacken – Fasadrestaurering 2010–2011
Julia Cronqvist
- 2012:17 Residenset i Östersund – Ombyggnad av kontorsdelar 2009
Clara Nyström

- 2012:18 Ragunda kyrka – Ändring av dopaltare 2009–2010
Clara Nyström
- 2012:19 Arkeologisk förundersökning vid fornlämning 19:1, Andersö skans,
i Östersunds kommun
Anders Hansson
- 2012:20 Monäset – Restaurering av parstuga 2011
Veronica Trygg